

MIKOŁAJ KOPERNIK

Urodzony w XV-wiecznym Toruniu, twórca teorii heliocentrycznej, wybitny uczony, astronom, matematyk, prawnik, ekonomista, lekarz, rewolucjonista w dziedzinie nauki, prawdziwy człowiek renesansu. W 550. rocznicę urodzin został patronem roku 2023.

Z tej okazji prezentujemy w broszurze, którą macie okazję czytać, związek Płocka z dorobkiem Kopernika oraz jego umiłowaną dziedziną nauki – astronomią.

Zegar słoneczny - projekt nawiązuje do pierwotnego zegara słonecznego, który był dedykowany Mikołajowi Kopernikowi i został wykonany dla „Małachowianki” przez Wojciecha Jastrzębowskięgo - absolwenta tej szkoły.

Towarzystwo Naukowe Płockie i jedno z pierwszych wydań dzieł Mikołaja Kopernika „O obrotach sfer niebieskich”

XV- wieczna kanonia, siedziba TNP.

Towarzystwo Naukowe Płockie pełni swoją misję od 3 czerwca 1820 roku, co czyni je najstarszym z obecnie funkcjonujących towarzystw naukowych w Polsce. Założone zostało przy ówczesnej Szkole Wojewódzkiej Płockiej - obecnie Liceum im. Marszałka Stanisława Małachowskiego. Inicjatorem powstania towarzystwa naukowego w Płocku był Kajetan Morykoni, a jego pierwszym prezesem był biskup Adam Prażmowski. Powstało w okresie niezwykle trudnym dla naszej historii, gdzie namiastkę kraju stanowiło Królestwo Polskie. Celem, który zawsze mu przyświecał, była popularyzacja nauki, bez względu na historyczne zawieruchy, w duchu patriotycznym, zamiłowaniu do kultury i historii. Do dziś kontynuuje tradycje krzewienia wartości narodowych oraz inicjuje projekty badawcze i kulturalne. Siedzibą płockiego towarzystwa od 1908 roku jest dawna kanonia pochodząca z XV wieku. Ta gotycka budowla znajduje się na Europejskim Szlaku Gotyku Ceglanego. Tuz obok spotkamy ławeczkę jednego z dawnych prezesów Towarzystwa Naukowego Płockiego – Jakuba Chojnackiego, któremu towarzyszy wierny przyjaciel, piesek Amira.

Na kolanach postaci Jakuba Chojnackiego nie bez przyczyny leżą Notatki Płockie. Kwartalnik ten towarzystwo wydaje od roku 1956 do dziś, a jego archiwalne numery można pobrać na stronie internetowej instytucji. Działalność wydawnicza towarzystwa objęła również inne publikacje szerzące wiedzę o Płocku i jego regionie, m.in.: trzytomowe wydanie *Dziejów Płocka, Sztuka Płocka* Kazimierza Askanasa czy *Monografia Płocka* Antoniego Juliana Nowowiejskiego.

Ogromną rolę w działalności płockiego towarzystwa odgrywa gromadzenie księgozbiorów, dokumentów i starych druków, które stanowią zbiory Biblioteki im. Zielińskich prowadzonej przez TNP.

Biblioteka im. Zielińskich TNP.

Biblioteka ta ma status biblioteki naukowej i jest jedną z siedmiu najstarszych księżnic w Polsce. Obecnie posiada w swojej kolekcji około 417 tysięcy jednostek bibliotecznych, w tym ponad 13 tys. starych druków (93 inkunabuły), rękopisy, zbiory kartograficzne, ikonografię, muzykalia, książki, czasopisma, mikrofilmy oraz zbiory zdigitalizowane. Ze zbiorów biblioteki korzysta kadra naukowa, studenci, nauczyciele, a także uczniowie płockich szkół średnich. Od 1970 roku siedzibą biblioteki jest Dom pod Opatrznością – klasycystyczny budynek zaprojektowany w 1830 roku przez architekta Jakuba Kubickiego. Aby odkryć pochodzenie nazwy Domu pod Opatrznością wystarczy spojrzeć na trójkątny tympanon nad wejściem głównym do biblioteki - widnieje tam oko opatrznosci. Nazwa biblioteki natomiast to oddanie hołdu rodzinie Zielińskich, która przekazała w darze 15 tys.

woluminów zgromadzonych przez Gustawa Zielińskiego (znanego bibliofila, płoczanina, poety, powstańca listopadowego) oraz jego syna Józefa. Wśród zgromadzonych przez rodzinę Zielińskich dzieł znajdowały się niezwykle cenne zbiory, m.in. XV-wieczne inkunabuły.

Wśród zbiorów biblioteki są prawdziwe białe kruki. Bez wątplenia należą do nich m.in.: *Boska Komedia* Dantego Alighieri z 1487 roku, pierwsza w świecie drukowana książka o raketach *Artis magnaе artilleryae pars prima* Kazimierza Siemienowicza z 1650 roku, *Biblia* wydana w Norymberdze w zakładzie Antoniusa Kobergera z 1478 roku. Biblioteka szczyci się również posiadaniem jedyne-go w Polsce pierwszego wydania kompletu 80 grafik Los Caprichos Francisco Goi (1799 r.), jednak wyjątkowym zabytkiem Biblioteki im. Zielińskich TNP, który szczególnie nas interesuje ze względu na wyjątkowego autora, będącego patronem roku 2023, jest dzieło Mikołaja Kopernika *O obrotach sfer niebieskich*, które zawiera wykład heliocentrycznej i heliostatycznej budowy wszechświata. Rola, jaką odegrało dzieło Mikołaja Kopernika *O obrotach sfer niebieskich* w dziejach nauki i cywilizacji jest kolosalna. Posiadanie jednego z wydań norymberskiego pierwodruku z drukarni Jana Tetreiusa w płockich zbiorach TNP jest faktem, z którego nasze miasto może być niezwykle dumne.

Dzieło Mikołaja Kopernika, *De revolutionibus orbium coelestium*, Libri VI, Norimbergae 1543 (sygn. XVI,170).

Płocki egzemplarz dzieła Kopernika należy do zbiorów specjalnych i jest jednym z białych kruków biblioteki. Pochodzi ze zbiorów rodziny Zielińskich i wyróżnia się na tle innych zachowanych egzemplarzy bardzo dobrym stanem. Wydrukowane jest ono na papierze czerpanym. Ma renesansową oprawę wykonaną z jasnego pergaminu, zamykaną na dwa rzemienie, pozbawioną ozdób. Płocki egzemplarz wyróżnia jednostronicowa errata, która umieszczona została jako karta przedtytułowa. Kopernik tworzył erratę do drukowanej wersji swojego dzieła jednak poprawki objęły tylko 146 ze 196 kart. Szacuje się, że ok. ¼ zachowanych egz. zawiera erratę. Płocki pierwodruk De revolutionibus... to egzemplarz kolekcjonerski, nie posiada zbyt wielu marginaliów. Znajduje się w nim jednak ważna zapiska w części listu Kopernika będąca świadkiem zaliczenia traktatu w poczet dzieł zakazanych, mianowicie hasce lineas Tribunal Inquisitionis [...] uticae delere jussit sub Pontificatu urbane VIII, czyli w tłumaczeniu: „te linijki kazał usunąć Trybunał Inkwizycji za pontyfikatu Urbana VIII”.

W 1989 r. książka została poddana konserwacji. Specjaliści uznali, że posiadany przez Płock egzemplarz jest jednym z najlepiej zachowanych w Polsce (być może nawet na świecie). W Polsce znajduje się czternaście egzemplarzy pierwodruku w dwunastu instytucjach oraz siedmiu miastach takich jak: Warszawa, Kraków, Toruń, Wrocław, Poznań, Kórnik oraz Płock.

Ten wyjątkowy skarb w kolekcji bibliotecznej Towarzystwa Naukowego Płockiego z oczywistych względów nie jest często pokazywany. Zdarza się to tylko w wyjątkowych okolicznościach. Na co dzień umieszczony jest w pancernym skarbcu. Szacuje się, że na świecie może być około 500 egzemplarzy pierwszego wydania tego dzieła. Czasem pojawiają się one na aukcjach, na których osiągają zawrotne sumy. Na ostatniej z aukcji w Nowym Jorku można było nabyć egzemplarz tej wyjątkowej renesansowej księgi za kwotę...2,21 miliona dolarów!!! Nabywca pozostał anonimowy.

Zadanie publiczne pn. „O obrotach sfer niebieskich i skarbach ukrytych w Małachowiance”
dofinansowane ze środków budżetu
Województwa Mazowieckiego

Małachowianka – najstarsza szkoła w Polsce i obserwatorium astronomiczne na szczycie zabytkowej wieży

XV-wieczna wieża z obserwatorium astronomicznym, LO im. Marsz. St. Małachowskiego (fot. arch. UMP).

Historia niezwyklej szkoły jaką jest obecnie Liceum im. Marszałka Stanisława Małachowskiego w Płocku sięga 1180 roku, kiedy to przy kolegiacie św. Michała Archanioła, ufundowanej przez Dobiechnę, rozpoczęto naukę typu trivium. Nauka ta obejmowała retorykę, dialektykę, gramatykę i stanowiła nauczanie niższego stopnia. Szkoła wiązała się początkowo z działalnością kanoników regularnych z Czerwińska. Z dokumentu księcia Ziemowita z 1249 roku dowiadujemy się, że jej pierwszym nauczycielem był Vitalis Santi Michaelis.

Do dziś zachowały się XIII-wieczne relikty szkoły i XV-wieczna wieża kolegiaty św. Michała oraz XVII-wieczny budynek kolegium jezuickiego, które stanowią integralną część obecnego liceum. W auli szkoły możemy również podziwiać polichromie autorstwa Władysława Drapiewskiego, który wykonał również polichromie w Bazylice Katedralnej w Płocku. Uczniowie pobierający naukę w tej niezwyklej szkole na co dzień stykają się z niesamowitą historią tego miejsca. Najstarszą część obiektu stanowi muzeum szkoły, które można zwiedzać dzięki utworzonej tu niezwyklej ścieżce archeologicznej. Obecna Małachowianka może pochwalić się licznym gronem znacznych absolwentów i wykładowców. Należą do niego m.in. Gustaw i Józef Zielińscy, których zbiory biblioteczne stanowiły podwaliny wspomnianej Biblioteki im. Zielińskich TNP, Kajetan Morykoni – założyciel To-

warzystwa Naukowego Płockiego, Jan Zumbach - jeden z dowódców sławnego Dywizjonu 303, Paweł Włodkowic - genialny humanista, Witold Zglenicki – nafciarz, geolog, Ignacy Mościcki – Prezydent II Rzeczypospolitej, Tadeusz Mazowiecki - pierwszy niekomunistyczny premier czy Toni Halik - podróżnik, dziennikarz, twórca programu telewizyjnego „Pieprz i Wanilia”. Liceum im. Marszałka Stanisława Małachowskiego swą nazwę nosi od 1921 roku. Nauka trwa tu nieprzerwanie od ponad 800 lat. Aż do 1945 roku uczono tu wyłącznie chłopców. Liceum plasuje się na liście najlepszych liceów w kraju.

Początki obserwatorium astronomicznego w obecnej Małachowiance sięgają XIX wieku, kiedy to z inicjatywy Fryderyka Roze - rektora ówczesnego Akademickiego Gimnazjum, zorganizowano na ten cel zbiórkę publiczną. Marzenie to zrealizowane zostało w 1980 roku z okazji jubileuszu 800-lecia szkoły. Na szczycie XV-wiecznej wieży kolegiaty św. Michała została zamontowana kopia, pełniąca funkcję obserwacyjną dzięki rozsuwanym elementom. Wykonawcami tego projektu zostały płockie przedsiębiorstwa - Mostostal i Fabryka Maszyn Żniwnych. Zakupiono również lunetę Schmidta, która powiększała 400 razy. Obserwatorium w tej formie działało do końca lat 90-tych.

Teleskop Sky-Watcher Esprit 120 ED.

Po tym czasie mimo wielu starań nie udało się płockiemu liceum powrócić do obserwacji nieba, aż do 2018 roku, kiedy to z pomocą przyszedł Marek Chojnacki, syn Jakuba Chojnackiego, były uczeń „Małachowianki”, fundując szkole nowoczesny teleskop Sky-Watcher Esprit 120 ED. Ten soczewkowy, refrakcyjny teleskop pozwala na obserwację Słońca i Księżyca nawet w ciągu dnia. Posiada on również funkcję astrofotografii. Obecnie w szkole działa pracownia astronomiczna, a uczniowie liceum mają możliwość obserwacji gwiazd i kosmosu zarówno w dzień, jak i w godzinach wieczornych.

O OBROTACH SFER NIEBIESKICH I SKARBACH UKRYTYCH W MAŁACHOWIANCE

